

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

**2024/3--SON
ILOVA TO'PLAM**

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

R.A.Mamajonov O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida xuquqiy va axloqiy-me'yoriy munosabatlar, o'zaro muloqot madaniyati	545
B.A.Pulatov Yoshlar tafakkurida harbiy qahramonlik ideallarini shakllantirishda ta'lim-tarbiyaning istiqboldagi vazifalari	548
K.I.Marayimova Bo'lajak o'qituvchilarni turizm faoliyatiga tayyorlashning pedagogik-psixologik xususiyatlari ...	552
N.M.O'rinova, G.I.Tillabayeva Talabalarning mustaqil ta'lim olish kompetentligini rivojlantirish usullari	557
D.I.Asqarova Innovatsion yondashuv asosida bo'lajak tarbiyachilarda kreativlikni rivojlantirish omillari	561
M.Q.Jabborova, Sh.D.Raxmatjonov Maktabgacha yoshdagi bolalarni psixologik, intellektual va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda ilk davrning o'ziga xos xususiyatlari	569
M.Q.Jabborova Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalarini pedagogik faoliyatga tayyorlashning zamonaviy sifatiga erishish omillari	572

FALSAFA

A.A.A.Qambarov "Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari" konsepsiyasini amalga oshirishda diniy qadriyatlar omilining innovatsion xususiyatlari	579
I.M.Arzimatova Boshqaruv kadrlari faoliyatida ma'naviyatning o'rnini	583
D.E.Normatova Sharq ilk uyg'onish davri va uning ilmiy-falsafiy mohiyati	588
I.A.Asatulloev Karl Yung qalb konsepsiyasida sharq va g'arb xalqlari ma'naviy hayotining qiyosiy tahlili	593
T.Y.Bakirov, S.A.Soxibov Korrupsiyaviy munosabatlarni oldini olishning falsafiy-analitik tahlilining ta'limiy jihatlari	597
S.S.Evatov Kalom ilmining vujudga kelishi va uni islomdagi aqidaviy masalalarni o'rganishdagi o'rnini	602
I.Y.Toirov Sivilizatsiya masalalarining nazariy - metodologik jihatlarni o'rganish muammolari	606
A.M.Rasulov Axborot va axborot makoni tushunchasi, ularning falsafiy tahlili	610
A.A.Sayitxonov Jamiyat va shaxs rivojida qadriyatlarning o'rnini	614
F.A.Yuldashev Socio-philosophical analysis of categories of needs and interests	618
S.P.Tojiboyev Boshqaruv kadrlarining axloqiy madaniyati va unga ta'sir ko'rsatuvchi omillar tahlili	625
B.X.Mirzaraximov, B.T.Shokirov Yoshlarda axborot madaniyatini shakllantirishning asosiy mezonari	631
M.A.Abduxamidov Sovetlarning O'zbekistondagi masjidlariga munosabatining tahlili	635

SIYOSAT

J.A.Dadaboyeva Farzandlikka olishni bekor qilish asoslari	638
A.A.G'aniyev Yangi iqtisodiy siyosat sharoitida O'zbekiston qishloq xo'jalik kooperativlari faoliyati	643

TARIX

B.A.Usmonov "Sohibqiron" atamasining kelib chiqishi va ma'nosiga oid fikrlarga bir	648
--	-----

UO'K: 316.6:159.92:17

JAMIYAT VA SHAXS RIVOJIDA QADRIYATLARNING O'RNII

РОЛЬ ЦЕННОСТЕЙ В ОБЩЕСТВЕ И ЛИЧНОСТНОМ РАЗВИТИИ

THE ROLE OF VALUES IN SOCIETY AND PERSONAL DEVELOPMENT

Sayitxonov Akmalxon Axatjonovich

Farg'ona davlat universiteti, f.f.b.f. doktori (PhD)

Annotatsiya

Milliy qadriyatlarning umuminsoniy negizlari, tamoyillari, ularning jamiyat va shaxs taraqqiyotidagi ahamiyati, milliy o'zlikni anglashda namoyon bo'lish jarayonlari, qadriyatlar asosida komil insonni tarbiyalash, moddiy, ma'naviy, ijtimoiy-siyosiy, axloqiy qadriyatlar milliy o'zlikni anglashda o'rni ko'rsatib beriladi.

Аннотация

Универсальные основы и принципы национальных ценностей, их значение в развитии общества и личности, процессы проявления в реализации национального самосознания, воспитания совершенного человека, основанного на ценностях материальных, духовных, социально-политических, нравственных. Будут показаны ценности в реализации национальной идентичности.

Abstract

The universal foundations and principles of national values, their importance in the development of society and the individual, the processes of manifestation in the realization of national identity, the upbringing of a perfect person based on values, material, spiritual, socio-political, moral values in the realization of national identity will be shown

Kalit so'zlar: qadriyat, milliy va umuminsoniy qadriyat, shaxs, o'zlikni anglash, jamiyat, milliy g'oya, millat ruhi, degumanizatsiya, empatiya.

Ключевые слова: ценность, национальная и общечеловеческая ценность, личность, самосознание, общество, национальная идея, национальный дух, дегуманизация, сопереживание.

Key words: value, national and universal value, individual, self-awareness, society, national idea, national spirit, dehumanization, empathy.

KIRISH

Bugungi kunda yangi O'zbekistonda ma'naviy yuksalish jarayonlarini rivojlantirishga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni o'rganish dolzarb vazifalardan biridir.

Yangi O'zbekistonda davlat va jamiyat hayotini tubdan yangilashga qaratilgan islohotlarda har tomonlama etuk barkamol avlodni shakllantirish va tarbiyalash muhim ustuvor vazifalaridan biriga aylandi. Aynan, bugungi kunda mamlakatimizda ta'lim-tarbiya sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar zahirida xalqni mana shunday ezgu g'oyalar sari dadil odimlayotganligini teran anglash mumkin. Ayniqsa, "Milliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari" g'oyasi asosida O'zbekiston taraqqiyotining yangi davriga kirib kelgani, jamiyatda olib borilayotgan keng ko'lamlı ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy-ma'rifiy sohalardagi islohotlar eng, avvalo, yurtimiz taraqqiyotiga zamin yaratib, umummilliy maqsadga, umumxalq harakatiga aylanib bormoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Qadriyat – bu tabiiy va ijtimoiy hayotda namoyon bo'ladigan shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojni qondirishga xizmat qiladigan moddiy-madaniy, ma'naviy omillar yig'indisidir. Bizning mentalitetimizga xos bo'lgan milliy qadriyatlardan andisha, sabr-toqat, vazminlik, mulozamat, sertakalluflik, keksalarga hurmat-ehtirom, ijtimoiy hayotda bosiqlik qon-qonimizga singib ketgan. Darhaqiqat, o'zbek xalqi milliy, ma'naviy qadriyatlar va axloq- odobga bag'ishlangan maxsus teran ta'limotlarning merosxo'ridir. Jumladan, Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig", Ahmad Yugnakiyning "Hibbat ul-xaqoyiq" asarlari, Kaykovusning "Qobusnoma", Burhoniddin Marg'inoniyning etti kitobdan iborat "Hidoya" [2.326], Husayn Voiz Koshi fiyning "Axloqi Muhsiniy" [3.28] nomli odob-axloq me'yorlarini batafsil yoritib bergan asarlari bugungi kunda ham o'z ahamiyatini, dolzarbligini yo'qotmagan.

FALSAFA

B. Ziyomhammadov o'zining "Komillikka eltuvchi kitob" [4.73] asarida "Qadriyat" so'ziga quyidagicha ta'rif beradi: "Kishini qurshab turgan cheksiz ko'p narsa va hodisalar, shu jumladan, milliy ma'naviyat ichidan ham, muayyan shaxs yoki ijtimoiy guruh yo konkret bir millat yoxud butun insoniyat uchun alohida ahamiyatga, qadrga ega bo'lganlarini qadriyat deyiladi. "Moddiy qadriyatlar – kishilar moddiy ehtiyojlarini qondirib, o'ziga xos xususiyati va shakllariga ko'ra odamlarda alohida his-tuyg'u uyg'otuvchi moddiy narsalarga aytiladi. Ularga buyuk inshootlar, bog' va xiyobonlar, antiqa uy-ro'zg'or buyumlari, tarixiy qimmatga ega bo'lgan uy anjomlari, qurol-yarog', oziq-ovqat, shaxsiy buyumlar va shunga o'xshash narsalar kiradi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Yangi O'zbekistonda ma'naviy yuksalishni ta'minlash, yosh avlodni madaniyatli va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat va sadoqat ruhida tarbiyalash milliy taraqqiyotning muhim talabi, ta'lim-tarbiya sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning bosh vazifasidir.

Jamoatchilik fikri aqliy, hissiy va irodaviy jihatlarni uzviy birlikda ifodalaydi va turli tarzda namoyon bo'ladi. Birinchidan, voqealarga ma'naviy munosabat sifatida. "Bunda jamiyat hayotida sodir bo'layotgan voqealarni baholovchi fikrlar keng jamoatchilik tomonidan biror-bir tarzda e'tirof etiladi. Ikkinchidan, g'oyaviy, amaliy munosabat sifatida. Unda hissiy va irodaviy istaklar, intilish va niyatlar ommalashadi, jamoatchilikni amaliy faoliyatga undaydi hamda harakatlantiradi. Jamoatchilik fikrining ko'pchilikka tayanishi uning ta'sir kuchini belgilab beradi. O'z-o'zidan ildiz otayotgan tahdid va illatlarga barham berilishiga erishiladi". [1.4]

Yoshlar bizning kelajagimiz, ular ota-ona va ajdodlarimiz ishining davomchilari hisoblanadi. Bizning asosiy maqsadimiz–milliy va ma'naviy qadriyatlar asosida komil insonni tarbiyalashdir. Komil inson deganda, eng avvalo, dunyoqarashi keng, vatanparvar, mustaqil fikrlay oladigan, xulq-atvori bilan o'zgalarga ibrat bo'ladigan, mas'uliyatli va sog'lom kishilarni tushunamiz. Inson faqat tarbiya orqaligina komillikka erishadi. Uning ma'naviy darajasi atrofida yuz berayotgan voqea-hodisalarni qanday qabul qilishi va mustaqil baholay olishiga ham bog'liq. Shunday ekan, ta'lim tizimi va mahallada yoshlarning ma'naviy dunyoqarashini mustahkamlashda milliy qadriyatlarga oid boy ma'naviy merosimizdan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Jumladan, "Avesto"dagi "Ezgu fikr – ezgu so'z – ezgu amal" g'oyasi bo'yicha fikr yuritish; Qur'oni karim, hadisi sharif kabi muqaddas manbalarda keltirilgan ma'naviy-ma'rifiy o'g'itlar yoshlar ongida ruhiy poklik, e'tiqod tushunchalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Qadriyatlar – umumbashariy, milliy va shaxsiy bo'lishi mumkin:

1) Olam, tabiat va jamiyatning eng muhim tomonlarini, aloqadorliklarini ifodalaydigan qadriyatlar umumbashariy xususiyatga ega. Bunday qadriyatlar o'z ahamiyatini yo'qotmaydigan, umumbashariy abadiy qadriyatlardir;

2) Muayyan bir elat, millat, xalqning hayoti, turmush tarzi, tili, madaniyati, urf-odat va an'analari, o'tmishi va kelajagi bilan bog'liq qadriyatlar milliy qadriyatlardir;

3) "Inson, uning faoliyati, turmush tarzi, e'tiqodi, umr ma'nosi, odobi, go'zalligi bilan bog'liq qadriyatlar shaxsiy qadriyatlardir" [5.509].

X.Qodirova o'zining "Milliy qadriyatlar va ma'naviy merosning jamiyat hayotidagi o'rni" nomli maqolasida: "O'zbekiston xalqi umuminsoniy va milliy qadriyatlarga tayanadi. Bularning biri ikkinchisini inkor etmaydi. Milliy qadriyatlar quyidagilardan iborat, deb quyidagilarni sanaydi:

1. "Xalqimiz hayotida jamoa bo'lib yashash ruhining ustuvorligi;
2. Xalq ongida ustuvor bo'lgan fikr – do'st va yaxshi qo'shni bo'lib, tinchlik va totuvlikda, yaqindan hamkorlikda yashash;
3. Oila, mahalla, el-yurt, Vatan tushunchalarini muqaddas bilish;
4. Ota-ona, mahalla jamoalariga, rahbarlarga yuksak hurmat-e'tibor ko'rsatish, butun jamiyatni hurmat qilish;
5. Millatning o'lmas ruhi, millat ma'naviyatining hayotbaxsh manbai sifatida ona tiliga muhabbat uyg'otish, uni sevish;
6. Kattalarga hurmat-ehtirom, kichiklarga izzat-e'tibor, degan qoidaga amal qilish;
7. Ayol zotiga ehtirom ko'rsatish, ya'ni, muhabbat, go'zallik va nafosat timsoli bo'lgan ayolni qadrlash;
8. Sabr-toqat va mehnatsevarlik;

9. Halollik, mehr-oqibat" [6. 13]ni nazarda tutadi.

Milliy qadriyat ozod shaxsni ulug'laydi, o'z millatiga xos fikr yuritishni targ'ib etadi, ilg'or umumbashariy g'oyalarga suyangan holda uni amalga oshirishga undaydi. Milliy qadriyat millat taraqqiyotini, uning barqarorligini ta'minlashning asosiy manbasi hisoblanadi. Millatning mustaqilligi, ozodligi, erkinligi, uning o'ziga xosligini esa faqat milliy qadriyatga hamda ularning moddiy-ma'naviy kuchga aylanishi natijasida ta'minlash mumkin bo'ladi.

"Qadriyatlar – jamiyatda kishilar o'rtasida obro'ga, e'tiborga, hurmatga, nufuzga ega kishilar, munosabatlar, holatlar, moddiy narsalar va ma'naviy boyliklar majmuasi"[7. 279], "Qadriyat inson va jamiyat ma'naviyatining tarkibiy qismi, olamdagi voqealar, hodisalar, jarayonlar, holatlar, sifatlar, talab va tartiblarning qadrini ifodalash uchun ishlatiladigan tushuncha"[8.707]. "Qadriyat – voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy-axloqiy, madaniy-ma'naviy ahamiyatini ko'rsatish uchun qo'llanadigan tushuncha", [9.509] - degan ta'riflar berilgan. Bu esa, o'z navbatida, qadriyatlarining ahamiyatini ko'rsatmoqda. Milliy qadriyatlar – millat uchun ahamiyatga ega bo'lgan etnik jihat va xususiyatlar bilan bog'liq xoslik shaklidir. Dunyoda o'ziga xos qadriyatlari bo'lmagan millat yo'q. Milliy qadriyatlar millatning tarixi, yashash tarzi, ma'naviyati, madaniyati bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Keyingi vaqtlarda O'zbekistonda milliy qadriyatlarga e'tibor kuchaydi. Bu ona yurtga ehtirom, avlod-ajdodlar xotirasiga sadoqat, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, hayo, andisha kabi xususiyatlarining ustuvorligi bilan tavsiflanadi. Qadriyatlarni faqat moddiy va ma'naviy boyliklar sifatida tushunish, izohlash ilmiy jihatdan to'g'ri emas.

Ma'lumki, qadriyatlar o'z mohiyatiga ko'ra xilma-xildir. Ular orasida tabiiy, moddiy, ma'naviy, ijtimoiy-siyosiy, axloqiy qadriyatlar alohida ajralib turadi. Shunday bo'lsada, qadriyatlarining eng oliysi insonning o'zi, hayoti, huquqi va erki, sog'lom va farovon turmushi hisoblanadi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy islohotlar pirovardida milliy qadriyatlarimiz anchagina tiklandi va rivojlandi. Ammo, erishilgan yutuqlar qatori jamiyatdagi yoshlarning ayrim qismida mavjud bo'lgan, ba'zan yangidan paydo bo'layotgan salbiy holatlar, ushbu vaziyatga ayrim kattalarning munosabati, o'sha yoshlarning bunday illatlarga nisbatan keng qamrovli yondashuvi xavotirli. Hozirgi kunda ba'zi yoshi ulug' insonlar yoshlarimiz dunyoqarashidagi muayyan salbiy o'zgarishlarga nisbatan "zamon o'zgardi, yoshlar ham o'zgardida" yoki milliy qadriyatlarining toptalishini "tabiiy jarayon" sifatida tahlil etishga urinishlar ham mavjudki, bu har qanday ziyoliy qatlamda tashvish tug'diradi.

Davlatimiz rahbarining "Yoshlar, xususan, o'smirlar orasida bezorilik, jinoyatlar soni ortishiga qanday omillar sabab bo'lyapti? Ba'zi yigit-qizlar uchun mehr-oqibat, axloq-odob tushunchalari butunlay begona bo'lib borayotgani, ularda befarqlik, mas'uliyatsizlik, mehnat qilmasdan kun ko'rishga intilish kabi illatlar paydo bo'layotgani – achchiq bo'lsada, haqiqat", – degan fikrlari ham bejiz emas [10.486]. Jamitimizda uchrayotgan bunday illatlar, jamiyat va millatning kelajagi haqida qayg'uruvchi har qanday kishini beixtiyor o'yga toldiradi. Xo'sh, o'smirlar ota-ona, maktab, mahallaning qurshovida, e'tiborida bo'lsada, bunday guruhlariga qanday qo'shilmog'dalar? Ma'lumki, inson huquqbuzarlik yo'lga jamiyat, oila, maktab bilan uzviy aloqaning uzilishi tufayli kiradi.

Darhaqiqat, bugungi globallashuv va tezkor rivojlanish davrida insonlarning dunyoqarashi o'zgarimoqda, qadriyatlar transformatsiyasi yuz bermoqda. Bular "ommaviy madaniyat" degan niqob ostida axloqiy buzulqilik va zo'ravonlik, individualizm, egotsentrizm g'oyalari tarqatish, kerak bo'lsa, shuning hisobidan boylik orttirish, boshqa xalqlarning necha ming yillik an'ana va qadriyatlari, turmush tarzining ma'naviy negizlariga bepisandlik, ularni qo'porishga qaratilgan xatarli tahdidlar odamni tashvishga solmay qo'ymaydi. Degumanizatsiya hodisasi barcha jamiyatlarda – xoh demokratik, xoh nodemokratik bo'lsin – uchraydi. Insonlar o'rtasida farqlilik bor ekan, o'sha farqlarni bo'rttirib, bundan foydalanadiganlar doim topiladi. Degumanizatsiya xurujini kamaytiradigan eng yaxshi yo'l turli millat, din, irq, madaniyat vakillari o'rtasida muloqotning doimiy bo'lib turishi hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarini rivojlanishidir. Milliy qadriyatlarini qadrlagan holda hayot kechirish insonlarda qandaydir empatiyani paydo qiladi. O'z-o'zini anglash milliy qadriyatning ildizlarini anglash asosida yuzaga keladi. Bu nafaqat ma'lum bir millatga mansublik, balki umuminsoniy mohiyatni anglash, shuningdek, muayyan mamlakat yoki davlatga bog'liqlik tuyg'usini kuchaytirishga yordam beradi. Shaxsning o'z-o'zini anglashi va ma'naviy yuksalishida milliy qadriyatlar asos bo'lib xizmat qiladi. Shaxsning o'z-o'zidan begonalashishi, aksincha, pirovard natijada ma'naviy qashshoqlikka olib keladi va uning ma'naviy kamolotiga salbiy ta'sir qiladi. Milliy o'zlikni anglash va shaxsning ma'naviyati dialektik munosabatda rivojlanadi.

XULOSA

Ma'naviy qadriyatlar amaliy jihatdan keng ma'noda insonning barcha xatti-harakati, faoliyati, xulqi, odobi, insonlar bilan bo'lgan munosabatlarida namoyon bo'lsa, tor ma'noda odamlarning falsafiy, diniy, siyosiy, axloqiy, huquqiy qarashlarida, tafakkuri, dunyoqarashlarida namoyon bo'ladi. Qadriyatlarining ta'sir kuchi, shaxsning milliy o'z-o'zini anglashi, uning milliy manfaatlarini anglashi va o'zini millatning faol vakili sifatida idrok etishi, erishgan yutuqlari bilan faxrlanishida namoyon bo'ladi.

Bugungi innovatsion texnologiyalar rivojlanib borayotgan davrda chinakam milliy qadriyatlar asosida ta'lim-tarbiya olgan odamgina inson qadriini bilishi, o'z milliy qadriyatlarini, milliy o'zligini anglashi va mustaqil davlatimizning jahon hamjamiyatida o'ziga munosib o'rin egallashi uchun fidoyilik bilan kurasha olishi mumkin.

O'zbekistonda bugungi kunda barkamol avlod tarbiyasi oila, mahalla va ta'lim muassasi ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy hamkorligining bosh, ustuvor masalasi hisoblanadi. Mamlakatimizning dunyodagi o'rni, darajasini belgilovchi omillardan biri bu ma'naviyatdir. Buning uchun milliy qadriyat tushunchasini keng yoritish, ijtimoiy hayotda qo'llash va fuqarolar ongi va qalbiga singdirish maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Respublika ma'naviyat va ma'rifat markazi ijtimoiy-ma'naviy tadqiqot instituti. "Inson qadriini yuksaltirishda jamoatchilik fikri". Uslubiy qo'llanma. Usmon Nosir media nashriyoti Toshkent – 2023.
2. Marg'inoniy B. "Al-Hidoya", 1-jild. T; 2001; Yana qarang "Hidoya", O'zME, 11-jild.T; 2005.
3. Koshifiy V.H. Axloqi Muhsiniy. – T; O'zME, 2010.
4. Ziyomhammadov B. Komillikka eltuvchi kitob. – T; "TURON-IQBOL" nashri- yoti, 2006.
5. Tarbiya ensiklopediyasi. –T; "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi", 2010.
6. Jalolov H. Oila, mahalla va maktab hamkorligi. Tarbiya. №2-son.2006.
7. Mustaqillik izohli ilmiy-ommabop lug'ati. (A. Jalolov va Q.Xonnazarov umumiy tahriri ostida). – T; Sharq, 1998.
8. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'ati. "G'.G'ulom nomidagi nashriyat-matbaa ijodiy uyi". T; 2010.
9. Tarbiya ensiklopediyasi. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi", 2010.
10. Shavkat Mirziyoev. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. "O'zbekiston", 2016.